

تَخَفُّ الْعُقُولِ

عَنْ أَلِ الرِّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَالِهِ وَسَلَّمَ

از مخ حکمت از خاندان عصمت عَلَيْهِمُ السَّلَام

تألیف

محدث جلیل القدر شیخ ابو محمد حرّانی

ترجمہ محمد مهدی سازندگی

ابن شعبه حسن بن علی، قرن ۴ ق.
 (تحف العقول عن آل رسول صلی الله علیهم، فارسی - عربی)
 تحف العقول عن آل رسول: ارمغان حکمت از خاندان عصمت / تألیف ابو محمد حرانی ترجمه محمد
 مهدی سازندگی - قم: نوید اسلام، ۱۳۸۸.
 ۸۴۲ ص.
 ISBN: 978-964-176-064-1
 ۹۰۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیما.
 ۱. احادیث اخلاقی - قرن ۴ ق. ۲. احادیث شیعه قرن ۴ ق. ۳. چهارده معصوم - احادیث ۴. اخلاق
 اسلامی. الف. سازندگی، محمد مهدی، مترجم. ب. عنوان ج. ارمغان حکمت از خاندان عصمت. د.
 تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیهم، فارسی عربی
 ۳۰۴۱ ت ۲ الف / ۲۴۸ BP
 ۲۹۷ / ۶۱

نشانی: قم، خیابان ارم، پاساژ قدس، پلاک ۱۱۱. تلفن: ۷۷۴۳۴۶۲

تحف العقول عن آل الرسول ﷺ یا «ارمغان حکمت از خاندان عصمت ﷺ»

مؤلف: محدث ابو محمد ابن شعبه حرانی (ره)

لیتوگرافی و چاپ: نوید اسلام

مترجم: محمد مهدی سازندگی

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: بهار ۸۹ - چاپ اول

صفحه آرایشی: خانم فخرالسادات مجیدی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۶-۰۶۴-۱

قیمت: ۹۰۰۰ تومان

«حق چاپ محفوظ و مختص مؤلف می باشد.»

پیشگفتار مترجم

محل تولد مؤلف

ابو محمد، حسن بن علی بن الحسین حرّانی از علمای عصر شیخ صدوق (م ۳۸۱)، یکی از مفاخر علمای امامیه و بسیار جلیل القدر است. او در «حرّان» یکی از روستاهای اطراف شهر حلب در سوریه، به دنیا آمد. شهر «حلب» از شهرهای بزرگ شام و از مراکز مهم علمی آن دوران به شمار می‌آمد. اهالی آن عمدتاً صابنی بوده‌اند و بسیاری از ریاضی‌دانان و پزشکان پیش و پس از اسلام از این شهر برخاسته‌اند. به ویژه اکثر مترجمان کتاب‌های حکمی و طبیعی در دو دوره «تهضت ترجمه» از اهالی حرّان بودند. گفته می‌شود حرّان تعریب «هاران» اسم برادر حضرت ابراهیم علیه السلام است که آن را بنا نهاد. بنا به نقلی، حرّان نخستین شهری است که پس از طوفان نوح ساخته شد.^۱ ابن شعبه در چنین محیط و فضای علمی به دنیا آمد. این شهر، دانشمندان و فقهایی بزرگ را به خود دیده است که حسن بن علی بن شعبه نیز یکی از چهره‌های درخشان آن منطقه است.

***

شخصیت علمی و اخلاقی حرّانی

حرّانی، به تصدیق بسیاری از فرهیختگان، عالمی فاضل و محدثی عامل بود و در فقه و حدیث مورد توجه عالمان قرار داشت، به ویژه در حدیث که دو اثر «تحف العقول» و «التمحیص» بیانگر تبخّر او در علم حدیث و وثاقتش در نقل حدیث است، به طوری که علامه مجلسی روایات او را با این که سلسله سندش ذکر نشده، مقبول می‌داند.^۲ یا شیخ انصاری کتاب گرانمایه «المکاسب» را با زوایتی از تحف العقول در باب معاملات آغاز می‌کند که درباره صناعات و تجارات و بیع و وجه حلال و حرام آن‌ها است.^۳

همچنین با نگاهی به مقدمه «تحف العقول» و روایات مذکور در آن و نیز مناجات و توصیه‌ها، به دست می‌آید که او در اخلاق و حقوق نیز دستی داشته و با طرحی نو، مجموعه روایات اخلاقی، حکمی و حقوقی را ارائه نموده است و این خود نشان از رفعت مقام و جلالت جاه علمی و تقوایی اوست.

***

اساتید و شاگردان

ابو علی محمد بن همام بغدادی، متوفای سال ۳۳۶ را می‌توان یکی از اساتید و مشایخ ابن شعبه به شمار آورد و مهم‌ترین شخصیتی که در میان شاگردان او همچون خورشید می‌درخشد شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان می‌باشند. شیخ مفید (متوفای ۴۱۲ هـ. ق) از فقیهان و متکلمان بزرگ شیعه است که در زمان خود شیعیان

۱ - یاقوت الحموی، معجم البلدان، تحقیق فرید عبدالعزیز الجندی (بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۰ هـ. ق)، ج ۲، ص ۲۷۱.

۲ - مرتضی انصاری، المکاسب، (قم: کنگره شیخ انصاری، ۱۴۱۵ هـ. ق)، ج ۱، ص ۱۲ - ۵.

۳ - همان.

را از پراکندگی و اوضاع اسفبار رهایی بخشیده و به اوج عزت رساند.^۱ عالمان شیعه و سنی به فضل و علم او اعتراف کرده‌اند.^۲ شیخ مفید در واقع مؤسس مکتب عقل‌گرایی در شیعه بود و آن را بسط و گسترش داد. او از حرانی روایت نقل کرده و حرانی از مشایخ او به شمار می‌رود.

***

تشیع در عصر ابن شعبه حرانی

از زمان رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تا حدود سال ۳۰۰ ه.ق. شیعیان وضع ناگوار و موقعیت ناآروری داشتند. در دولت بنی‌امیه و بنی‌عباس نیز سعی شد که از نفوذ امامان جلوگیری به عمل آید و ارتباط آن بزرگواران با شیعیان قطع شود؛ از این رو شیعیان در سراسر جهان اسلام به شدت مورد فشار و تنگنا بودند.

از اواسط قرن چهارم هجری، شیعیان در حکومت آل بویه به میزان قابل توجهی از محدودیت‌ها رهایی یافتند؛ زیرا از طرفی، خلفای فاطمی که شیعه اسماعیلی بودند، در مصر دولت نیرومندی تشکیل داده و از سلطه فراگیر دولت عباسی کاستند و از طرف دیگر، سیف‌الدوله حمدانی شیعی در شام به قدرت رسیده بود. همچنین غوریان، صفاریان، طاهریان و علویان مازندران پرچم استقلال برداشته بودند و از همه مهم‌تر، ظهور دولت مقتدر آل بویه بود که از شیعیان به شمار می‌آمدند. این عوامل و زمینه‌ها موجب شد که شیعیان آشکارا به بیان عقاید خویش پرداخته و به تشکیل جمعیت‌ها و تأسیس حوزه‌های علمی و نشر معارف اهل بیت علیهم السلام مبادرت ورزند.^۳ و باعث شد علوم شیعی مانند فقه و کلام و حدیث شیعی به شدت رشد کند؛ به گونه‌ای که آثار این دوره همواره مهم‌ترین منابع حدیثی و کلامی شیعی قلمداد شده‌اند. در این راستا، شیخ صدوق «من لایحضره الفقیه» و ثقة الاسلام کلینی کتاب «لکافی» را تألیف کرد و شیخ مفید عقل‌گرایی را در میان شیعه رواج داد و سید مرتضی اولین کتاب در اصول فقه «الذریعه» را نگاشت.

***

آثار حرانی و کتاب تحف العقول

از ابن شعبه دو اثر حدیثی به نام‌های «تحف العقول» و «التمحیص» بر جای مانده است. «تحف‌العقول» حاوی مطالبی ارزشمند از آداب و سنن، نصائح، پند، اندرز، کلمات قصار، مواعظ و سفارشات از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و ائمه طاهرین علیهم السلام می‌باشد، و تحفه‌ای گران‌بها برای کسی است که در جستجوی سرچشمه‌های زلال حکمت و معرفت می‌باشد.

حسن بن علی بن شعبه، انگیزه خود را از نگارش این اثر چنین بیان می‌کند:

«پس از آنکه دیدم علمای شیعه درباره فقه و حلال و حرام کتاب‌های فراوانی نگاشته‌اند، بر آن شدم تا مجموعه‌ای پدید آورم که در آن سخنان حکمت‌آموز و مواعظ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن

۱- مفاخر اسلام، ج ۳، ص ۲۴۰.

۲- رک: همان، ص ۲۵۳ - ۲۴۲.

۳- رک: مفاخر اسلام، ج ۳، ص ۲۴۰ - ۲۳۹.

حضرت علیه السلام گردآوری شده باشد، تا هم گنجینه‌ای برای مراجعه خودم و هم مراجعه علاقه‌مندان به خاندان رسالت گردد.»^۱

او در جای دیگری می‌نویسد:

«من سندها را نیاوردم تا حجم کتاب بزرگ نشود و رعایت اختصار کردم، هرچند که بیشتر این احادیث را به طور سماع فراگرفته‌ام و چون بیشتر آن‌ها آداب و حکمت‌هایی است که خود، گواه درستی و صحت انتساب است ... لذا ارزش علمی کتاب، کم نشده است.»^۲

***

هدف از ترجمه این کتاب

بزرگ‌ترین خدمتی که می‌توان به عقل و اندیشه و فطرت و جوامع بشری عرضه کرد، خدمتی بنیادی است که زیر بنای هر گونه خدمت اصیل و بی‌شائبه دیگر باشد. بیان خوبی‌های آثار خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام که در راه رساندن انسان به سرمنزل سعادت و پیوند دادن بشر با منبع فیض ازل و ابدی، دنیای خود را وقف کردند و جان برکف گرفته خود را بر سر هدف نهادند، بهترین وسیله برای معرفی پیشوایان حقیقی دین مبین اسلام و امامان مکتب حق تشیع، که هویشتان در طول تاریخ ظالمانه ناشناخته مانده و حقشان پیوسته غصب شده، و واگویی و شرح سخنان و فضائل آنان است که مانند خورشید عالمتاب روشنایی می‌بخشند و دیدگان غفلت‌زده معاندان را به خود خیره می‌سازد و به ناچار به فضایل قبیله خورشید اعتراف می‌کنند و سر تعظیم فرود می‌آورند.

شرح و ترجمه و انتشار کتبی همچون: نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، کتب حدیث اصول و فروع مانند: بحار الانوار، وسائل الشیعه، اصول و فروع کافی، وافی، علل الشرائع، توحید صدوق، احتجاج طبرسی، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، تحف العقول و مشکاة الأنوار و ... که توسط علما و دانشمندان شیعه جمع‌آوری گردیده تا از دستبرد دزدان زمانه محفوظ بمانند و نزد ما به ودیعه نهاده شده‌اند، تمام این آثار مملو از کلمات گهرباری است که هر یک به تنهایی می‌تواند رهایی‌بخش انسان از ظلمت و گمراهی و جهل و شقاوت باشد. تا دریابند امام کیست؟ امامت چیست؟ راز ارجاع مردم به امامان معصوم علیهم السلام کدام است؟ و جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله چه جایگاهی دارد؟ تا بدانند زلال‌ترین حکمت‌ها را از چه زبانی باید شنید. تا مطلع گردند فقه را از چه کسی باید آموخت، تفسیر و توضیح قرآن را در کدام خانه باید جستجو نمود.

عبد السلام هروی از امام رضا (ع) نقل کند که فرمود: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أُمْرَنَا، قُلْتُ: كَيْفَ يَخْيِي أَمْرُكُمْ؟ قَالَ: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَ يَعْلَمُهَا النَّاسُ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَخَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا.»^۳

***

۱ - تحف العقول، مقدمه مؤلف.

۲ - همان.

۳ - وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۹۲.

مزایای ترجمه حاضر

کتاب حاضر که ترجمه فارسی کتاب شریف «تحف العقول عن آل الرسول» به نام «ارمغان حکمت از خاندان عصمت» نام گرفته است، از مهم‌ترین و معتبرترین متون معارف اسلامی برجا مانده از قرن چهارم، حاوی احادیث برگزیده‌ای از پیامبر ﷺ و ائمه اطهار ﷺ و دو پیامبر اولوالعزم الهی: حضرت موسی ﷺ و حضرت عیسی ﷺ در آداب، حکمت، حقوق، اخلاق، موعظه، علوم و معارف می‌باشد که توسط عالم وارسته «ابن شعبه خزّانی» جمع‌آوری گردیده است. علاوه بر این، مقام بلند علمی مؤلف گران‌قدر آن، مورد تأیید و توثیق علمای بزرگ شیعه بوده و علمای ما به احادیث منقولہ آن استناد کرده‌اند، اگر چه نام راویان احادیث را به خاطر اختصار ذکر نکرده است، ولی مضامین هر یک از روایات، منطبق بر معارف قرآن و سنت قطعی و منطبق با احادیث صحیح السند می‌باشد.

کلمات گهربار کتاب «تحف العقول» در عین سادگی و جمله‌بندی کوتاه، دارای محتوایی بلند و معانی شامخ می‌باشد که همواره در مجالس و محافل علمی مورد توجه عام و خاص بوده و دست‌مایه سخنوران بزرگ فارسی همچون: فردوسی، نظامی، سعدی، حافظ و شبستری بوده است. از تأثیرات این کتاب شریف بر زبان فارسی می‌توان به رواج یافتن ضرب‌المثل‌هایی اشاره کرد که برگرفته از همین جملات نغز و پرمغز می‌باشند که همچنان مورد استفاده عام و خاص قرار می‌گیرند.

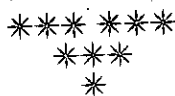
استفاده از متن معرّب، و ویرایش متعدد، و دقت در تصحیح آن، و همراهی ترجمه با متن عربی در حد امکان، به همراه عنوان‌بندی موضوعات مطرح شده در کلمات و خطبه‌ها و روایات از امتیازات این طبع می‌باشد. از آنجایی که بخش‌های مختلف این کتاب شریف دارای فرازهای طولانی با محتوایی متفاوت با یکدیگر از لحاظ معنا می‌باشند، از این رو سعی شده است به تناسب محتوا، مطالب عنوان‌بندی شوند تا جستجوی مطالب به صورت موضوعی تا حدودی میسر شود و این امر به خواننده کمک می‌کند تا هر چه سریع‌تر به مطلب مورد نظر خویش، دست یابد.

در خاتمه ضمن سپاس‌گزاری از درگاه ایزد متّان، برای توفیقی که شامل حال این حقیر نمود، از درگاه رحمتش عاجزانه می‌خواهم تا ما را در بازآفرینی و به روز رسانی و نشر معارف حقّه دین اسلام و مکتب مقدّس تشیع یاری رساند و همواره نفحات توفیق‌بخش خود را شامل مترجم بفرماید.

و ما توفیقی إلا بالله

دی‌ماه ۱۳۸۸ مطابق محرم الحرام ۱۴۳۱

محمد مهدی سازندگی

فهرست مطالب کتاب

۵	پیشگفتار مترجم	
۵	محل تولد مؤلف	
۵	شخصیت علمی و اخلاقی حرانی	
۵	اساتید و شاگردان	
۶	تشیع در عصر ابن شعبه حرانی	
۶	آثار حرانی و کتاب تحف العقول	
۷	هدف از ترجمه این کتاب	
۸	مزایای ترجمه حاضر	
۹	پیشگفتار مؤلف	

سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم

۲۴	سفارش دیگر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به امیرمؤمنان علیه السلام	۲۴
۲۹	سفارش دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به امیرمؤمنان علیه السلام	۲۹
۳۱	از سخنان حکیمانه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم	۳۱
۴۴	از سفارش‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به معاذ بن جبل	۴۴
۴۴	هنگام اعزام او به سمت استانداری یمن	۴۴
۴۵	گفتار دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم	۴۵
۴۷	بیان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در باره علم و عقل و جهل	۴۷
۵۰	از مواعظ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم	۵۰
۵۱	خطبه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در «حجة الوداع»	۵۱
۵۵	سخنانی کوتاه از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم	۵۵

سخنان امیرالمؤمنین علیه السلام

۹۵	سخنرانی آن حضرت علیه السلام در اخلاص توحید	۹۵
۹۷	نامه امیرمؤمنان علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام	۹۷
۱۰۴	سفارش امیرمؤمنان علیه السلام به امام حسین علیه السلام	۱۰۴
۱۳۰	خطبه امیرمؤمنان علیه السلام معروف به «وسیله»	۱۳۰
۱۳۵	آداب و سنن چهارصدگانه امیرمؤمنان علیه السلام	۱۳۵
۱۴۶	فرمان امیرمؤمنان علیه السلام به مالک اشتر	۱۴۶
۱۹۲	خطبه‌ای معروف از آن حضرت به نام «دبیاج»	۱۹۲
۲۲۶	از سخنان حکمت‌آمیز و تشویق، تهدید، و نصیحت‌های حضرت علی علیه السلام	۲۲۶
۲۳۳	موعظه آن حضرت علیه السلام و توصیف تقصیرکاران	۲۳۳
۲۳۷	توصیف آن حضرت علیه السلام از پرهیزگاران	۲۳۷
۲۴۰	خطبه‌ای از آن حضرت علیه السلام که در آن ایمان و کفر، ارکان و شعبه‌های آن دورا بیان فرمود	۲۴۰
۲۴۵	از سخنان حضرت علی علیه السلام به کمیل بن زیاد	۲۴۵
۲۵۲	سفارش‌های مختصر آن حضرت علیه السلام به کمیل	۲۵۲
۲۵۶	سفارش‌های آن حضرت علیه السلام به محمد بن ابی‌بکر	۲۵۶
۲۶۳	از سخنان آن حضرت علیه السلام در باره «زهد» و «تکوهش دنیا» و «زودگذر بودن آن»	۲۶۳
۲۷۰	سخنرانی آن حضرت علیه السلام در پاسخ کسانی که به مساوات در تقسیم غنائم اعتراض کردند	۲۷۰
۲۷۴	از سخنان حضرت علی علیه السلام در مورد	۲۷۴
۲۷۸	هزینه کردن به جای مال	۲۷۸
۲۷۸	توصیف آن حضرت علیه السلام از دنیا برای پرهیزگاران	۲۷۸
۲۷۹	فرمایش آن حضرت در باره ایمان و انواع روح و اختلاف آن‌ها	۲۷۹
۲۸۲	سفارش‌های آن حضرت علیه السلام به زیاد بن النضر	۲۸۲
۲۸۶	توصیف آن حضرت علیه السلام از انواع روایان حدیث	۲۸۶
۲۸۸	خلاصه‌ای از سخنان علی علیه السلام درباره «ارکان اسلام»، «حقیقت توبه» و «استغفار»	۲۸۸
۲۹۲		۲۹۲

- ۲۹۶..... سفارش‌های امیرمؤمنان به فرزندش
- ۲۹۶..... امام حسن علیه السلام در هنگام وفات
- ۲۹۷..... فرمایش آن حضرت علیه السلام در باره برتری دانش
- ۲۹۸..... سخنانی کوتاه از امیرمؤمنان علیه السلام
- ۳۴۳..... **سخنان امام حسن مجتبی علیه السلام**
- ۳۴۵..... جواب‌هایی در زمینه‌های گوناگون که پدر بزرگوار آن حضرت علیه السلام یا دیگری از او سؤال نموده است
- ۳۴۸..... از سخنان حکیمانه امام حسن علیه السلام
- ۳۴۹..... پاسخ امام حسن علیه السلام به سؤالاتی که از او شد
- ۳۵۲..... گفتار آن حضرت در باره «استطاعت»
- ۳۵۴..... یک اندرز.....
- ۳۵۵..... سخنرانی آن حضرت علیه السلام پس از صلح آنگاه که معاویه به او گفت: «فضیلت ما را بیان کن»
- ۳۵۷..... سخنانی کوتاه از امام حسن علیه السلام
- ۳۶۵..... **سخنان امام حسین علیه السلام**
- ۳۶۷..... از سخنان امام حسین علیه السلام
- ۳۶۷..... در بیان «امر به معروف» و «نهی از منکر» که از امیرمؤمنان علیه السلام نیز روایت شده است
- ۳۷۱..... یک نصیحت
- ۳۷۲..... نامه امام حسین علیه السلام به مردم کوفه
- ۳۷۴..... پاسخ امام حسین علیه السلام به سؤالات پادشاه روم که نماینده‌ای را به جانب او و یزید فرستاده بود
- ۳۷۶..... اقسام جهاد
- ۳۷۷..... سخن امام حسین علیه السلام در مورد توحید
- ۳۷۹..... سخنانی کوتاه از امام حسین علیه السلام
- ۳۸۵..... **سخنان امام زین العابدین علیه السلام**
- ۳۸۷..... موعظه آن حضرت علیه السلام برای یاران و پیروانش و یادآوری و تنبیه ایشان در روزهای جمعه
- ۳۹۲..... پند، زهد، حکمت
- ۳۹۶..... رساله امام سجاده علیه السلام معروف به «رساله حقوق»
- ۳۹۹..... [اما حق خداوند؛]
- ۳۹۹..... [اما حق نفس؛]
- ۳۹۹..... [اما حقوق اعضاء]
- ۴۰۲..... سپس حقوق افعال؛
- ۴۰۴..... سپس حقوق پیشوایان؛
- ۴۰۵..... سپس حقوق زیردستان؛
- ۴۰۸..... اما حقوق خویشاوندان؛
- ۴۲۲..... از سخنان امام سجاده علیه السلام در باره «زهد»
- ۴۲۶..... نامه پندآموز امام سجاده علیه السلام به محمد بن مسلم زهری
- ۴۳۱..... سخنانی کوتاه از آن حضرت علیه السلام
- ۴۴۳..... **سخنان امام محمد باقر علیه السلام**
- ۴۴۵..... سفارش امام باقر علیه السلام به جابر بن یزید جعفی
- ۴۴۹..... گفتار دیگری از آن حضرت علیه السلام به جابر
- ۴۵۱..... از سخنان امام باقر علیه السلام در احکام شمشیرها
- ۴۵۵..... یک موعظه
- ۴۵۷..... سخنانی کوتاه از امام باقر علیه السلام
- ۴۷۳..... **سخنان امام جعفر صادق علیه السلام**

۴۷۵	سفارش های آن حضرت علیه السلام به عبد الله بن جندب
۴۸۷	سفارش امام صادق علیه السلام به محمّد بن نعمان احول
۴۹۴	نامه امام صادق علیه السلام به گروهی از شیعیان و یارانش
۴۹۸	از سخنان امام صادق علیه السلام که برخی از شیعیان آن را «دُرّ افشانی» نامیده اند
۵۱۴	سخن امام صادق علیه السلام در توصیف محبّت به اهل بیت و توصیف توحید، ایمان، اسلام، کفر و فسق
۵۱۸	توصیف ایمان
۵۲۰	توصیف اسلام
۵۲۰	توصیف خارج شدن از ایمان
۵۲۳	پاسخ امام علیه السلام درباره انواع درآمدها و مخارج
۵۲۴	شرح انواع ولایت
۵۲۶	و اما شرح تجارت ها (معاملات)
۵۲۷	و اما شرح انواع اجاره
۵۳۰	و اما شرح صنایع
۵۳۲	موارد مصرف و بخشش اموال
۵۳۳	آنچه خوردنش بر انسان حلال و جایز است
۵۳۴	و اما گوشت حیواناتی که خوردنش حلال است
۵۳۵	و اما تخم پرندگانی که خوردنش جایز است
۵۳۵	و آنچه از ماهیان دریا حلال گوشتند
۵۳۵	پوشیدنی های حلال
۵۳۶	و اما از دواج های حلال
۵۳۶	آنچه که از مالکیت و خدمت جایز است
۵۳۶	نامه آن حضرت علیه السلام در مورد غنائم و وجوب خمس
۵۴۶	احتجاج امام صادق علیه السلام بر صوفیان هنگامی که بر وی وارد شدند و او را از طلب روزی بازداشتند
۵۵۶	سخن حضرت درباره خلقت و ترکیب وجودی انسان
۵۵۹	و از سخنان حکیمانه امام صادق علیه السلام
۵۶۱	سخنانی کوتاه از امام صادق علیه السلام
۶۰۵	سخنان امام موسی کاظم علیه السلام
۶۰۷	سفارش های امام کاظم علیه السلام به هشام و توصیف او از «عقل»
۶۳۲	لشکریان عقل و جهل
۶۳۳	و از سخنان حکیمانه امام کاظم علیه السلام
۶۳۵	گفتگوی امام کاظم علیه السلام با هارون الرشید
۶۴۱	سخنانی کوتاه از امام کاظم علیه السلام
۶۵۱	سخنان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام
۶۵۳	پاسخ امام رضا علیه السلام به پرسش مأمون در کلیات شریعت وقتی جمع آنها را از امام درخواست نمود
۶۶۵	از سخنان امام رضا علیه السلام در زمینه توحید
۶۶۸	از سخنان امام رضا علیه السلام در شرح «مصطفاء»
۶۸۳	توصیف امام رضا علیه السلام از امامت، و امام، و جایگاه او
۶۹۰	سخنانی کوتاه از امام رضا علیه السلام
۷۰۳	سخنان امام جواد علیه السلام
۷۰۵	پاسخ امام جواد علیه السلام در باره مخرمی که شکاری را بکشد
۷۱۰	یک مسأله عجیب
۷۱۲	سخنانی کوتاه از امام جواد علیه السلام
۷۱۷	سخنان امام هادی علیه السلام

۷۱۹.....	نامه امام علی (ع) در ردّ مذهب «جبر» و «تفویض» و اثبات «عدل» و «منزلت میان جبر و تفویض»
۷۴۹.....	پاسخ‌های امام هادی (ع) به سوالات یحیی بن اکثم
۷۵۸.....	سخنان کوتاهی از امام هادی (ع)
۷۶۵.....	سخنان امام حسن عسکری (ع)
۷۶۷.....	نامه امام عسکری (ع) به اسحاق بن اسماعیل نیشابوری
۷۷۱.....	سخنان کوتاهی از امام حسن عسکری (ع)
۷۷۹.....	نحوای خداوند با حضرت موسی (ع)
۷۸۱.....	نحوای خداوند عزّ و جلّ با موسی بن عمران (ع)
۷۹۱.....	نحوای خداوند با حضرت عیسی (ع)
۷۹۳.....	نحوای خداوند جلّ ثناءه با عیسی بن مریم (ع)
۸۰۲.....	پندها و حکمت‌های مسیح (ع) در انجیل و غیر آن
۸۲۹.....	سفارش‌های مفضل به شیعیان
۸۳۱.....	سفارش‌های مفضل بن عمر به شیعیان
۸۳۷.....	سخن پایانی

